

XORIJIY ADABIYOT ORQALI O‘ZGA MADANIYATNI ANGLASH: TUSHUNISHNING ENG CHUQUR YO‘LI

Mulaydinov Farxod

Qo‘qon universiteti registrar office muvoni

Po‘latova Ruxshonaxon

Qo‘qon universiteti, Xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola xorijiy adabiyotning madaniyatlararo tushunishni rivojlantirishdagi rolini kompleks tahlil qiladi. Tadqiqotda adabiy asarlarning turli madaniyatlar o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajarish mexanizmlari, ularning o‘quvchilarning dunyoqarashi va madaniy intellektiga ta’siri ko‘rib chiqiladi. Muallif hermenevtik yondashuv, komparativ adabiyotshunoslik va interdissiplinar metodlar asosida xorijiy adabiyotning madaniy empatiyani rivojlantirish, stereotiplarni kamaytirish va tolerantlik darajasini oshirishdagi samaradorligini o‘rganadi.

Maqolada rus, yapon, afrika va boshqa xalqlarning klassik hamda zamonaviy adabiy asarlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, xorijiy adabiyotni muntazam o‘qish shaxsning madaniy intellektini 40-45% ga oshiradi va madaniyatlararo muloqot samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu bilan birga, tarjima jarayonidagi madaniy ma’lumotlarning yo‘qolishi, generatsion farqlar va pedagogik implikatsiyalar kabi muhim masalalar ham muhokama qilinadi.

Maqola ta’lim tizimini takomillashtirish, madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish va jahon adabiyotini o‘qitish metodikasini yaxshilash bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi. Tadqiqot natijalari adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik va ta’lim sohalari uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Madaniy empatiya, hermenevtik yondashuv, komparativ adabiyotshunoslik, tarjima paradoksi, madaniy intellekt, stereotiplar, tolerantlik, interdissiplinar yondashuv, retseptiv estetika, madaniy adaptatsiya, transformativ ta’sir.

Kirish

Zamonaviy globallashtirilgan dunyoda turli xil madaniyatlar o‘rtasida o‘zaro tushunish va hamjihatlik o‘rnatish har qachongidan ham muhimroq ahamiyat kasb etmoqda. Madaniyatlararo muloqotning eng samarali usullaridan biri adabiyot orqali amalga oshiriladi. Xorijiy adabiyot nafaqat boshqa xalqlarning til va uslubiy xususiyatlari bilan tanishtirib qolmay, balki ularning ruhiy dunyosi, qadriyatlarini, an’analari va hayot falsafasini chuqur anglash imkoniyatini yaratadi.

Adabiyot – bu insoniyatning universal tilidir. Har bir xalqning adabiy asarlari o'sha millat vakillari qanday fikrlashi, his qilishi, sevishi, azob chekishi va umid qilishini yaqqol tasvirlaydi. Dostoyevskiy romanlarida rus ruhining murakkabliklarini his qilish mumkin bo'lsa, Gabriel Garsia Marquesning asarlarida lotin Amerika xalqlarining sehrli realizm orqali ifodalangan hayot qarashi ochiladi. Xuddi shunday, Momo asarida yapon madaniyatining nozik-siniq tabiati, Homer dostonlarida esa qadimgi yunon qahramonlik an'analari o'z aksini topadi.

Xorijiy adabiyotni o'qish jarayonida kishi nafaqat hikoyalar va qahramonlar bilan tanishadi, balki muallif va uning xalqining madaniy kodlarini, ijtimoiy munosabatlarini, tarixiy tajribasini ham singdirib oladi. Bu jarayon oddiy ma'lumot olishdan ancha chuqurroq – bu boshqa madaniyatning ichki dunyosiga kirib borish, uning qiymatlar tizimini his qilish va o'zlashtirish demakdir.

Shuningdek, adabiyot orqali madaniyatni o'rganish an'anaviy ma'lumotnomalar yoki ilmiy tadqiqotlardan farqli o'laroq, hissiy va estetik tajribaga asoslangan. Bu usul orqali olingan bilimlar uzoq muddatga xotirada saqlanadi va shaxsning dunyoqarashiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Xorijiy adabiyot o'quvchiga boshqa madaniyat vakillari bilan hissiy jihatdan bog'lanish, ularning quvonch va qayg'ularini baham ko'rish imkoniyatini beradi.

Adabiyotlar tahlili

Shuningdek, adabiyot orqali madaniyatni o'rganish an'anaviy ma'lumotnomalar yoki ilmiy tadqiqotlardan farqli o'laroq, hissiy va estetik tajribaga asoslangan. Bu usul orqali olingan bilimlar uzoq muddatga xotirada saqlanadi va shaxsning dunyoqarashiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Xorijiy adabiyot o'quvchiga boshqa madaniyat vakillari bilan hissiy jihatdan bog'lanish, ularning quvonch va qayg'ularini baham ko'rish imkoniyatini beradi.

Madaniyatlararo tushunishni rivojlantirishda adabiyotning rolini chuqur anglash uchun turli xil adabiy asarlar va ularning madaniy kontekstini tahlil qilish zarur. Har bir asar o'z yaratilgan muhitining mahsuli bo'lib, o'sha davr va joyning ijtimoiy-madaniy xususiyatlarini o'zida mujassam etadi.

Klassik adabiyot namunalarini ko'rib chiqsak, masalan, Lev Tolstoyning "Urush va tinchlik" romani nafaqat Napoleon urushlaridagi voqealarni tasvirlaydi, balki rus aristokratiyasining hayot tarzi, qadriyatlari, ijtimoiy munosabatlari hamda xalq ruhiyatining chuqur qatlamlarini ochib beradi. Asar orqali o'quvchi rus madaniyatining ichki ziddiyatlari, dindorlik va dunyoviylik o'rtasidagi kurash, individual va jamiyat manfaatlarini orasidagi qarama-qarshiliklarni his qiladi.

Sharq adabiyoti namunalarida esa butunlay boshqa madaniy paradigmalarni namoyon bo'ladi. Murasaki Shikibining "Genji monogatari" asarida yapon madaniyatining estetik tushunchalari, tabiat bilan uyg'unlik g'oyasi, ijtimoiy ierarxiya va shaxsiy his-tuyg'ular o'rtasidagi nozik muvozanat aks etadi. Bu asar orqali o'quvchi yapon madaniyatining "mono no aware" (narsalar g'amlilik) kontseptsiyasini, vaqt o'tkinligi va go'zallikning efemer tabiati haqidagi falsafiy qarashlarni o'zlashtiradi.

Zamonaviy post-kolonial adabiyot esa madaniyatlararo muloqotning yangi o'lchamlarini ochib beradi. Chinua Achebening "Narsalar parchalanadi" romani afrika madaniyatining autentik qiymatlarini evropa ta'siridan oldingi holatda ko'rsatib, madaniyatlar to'qnashuvining oqibatlarini dramatik tarzda tasvirlaydi. Bu asar orqali o'quvchi kolonializm ta'sirida an'anaviy madaniyatlarning qanday o'zgarishga uchrashini va bu jarayonning insonlar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatishini anglaydi.

Adabiy asarlarning madaniyatlararo tushunishga ta'sirini baholashda ularning tarjima masalasiga alohida e'tibor berish kerak. Har bir tarjima nafaqat tildan tilga o'tkazish, balki madaniyatdan madaniyatga ko'prik o'rnatish jarayonidir. Tarjimon madaniy kontekstlarni moslashtirib, original asarning ruhini saqlab qolish bilan birga, uni yangi o'quvchi auditoriyasi uchun tushunarli qilish vazifasini bajaradi.

Metadologiya

Xorijiy adabiyot orqali madaniyatlararo tushunishni o'rganishda kompleks metodologik yondashuv talab etiladi. Bu tadqiqot sohasi gumanitar fanlarning bir necha yo'nalishlarini o'zida birlashtiradi va turli xil ilmiy usullardan foydalanishni taqozo etadi.

Hermenevtik yondashuv: tadqiqotning asosiy metodologik poydevori hisoblanadi. Bu usul matnni uning tarixiy, madaniy va ijtimoiy kontekstida tushunishga yo'naltirilgan. Hermenevtik tahlil jarayonida tadqiqotchi nafaqat adabiy asarning yuzaki ma'nosini, balki uning chuqur qatlamlarini, yashirin ramziy tizimlarini va madaniy kodlarini ochishga harakat qiladi. Bu jarayon tsiklik xarakterga ega: har bir yangi tushunish oldingi bilimlarni boyitadi va yangi savollar tug'diradi.

Komparativ adabiyotshunoslik: usuli turli madaniyatlarga mansub adabiy asarlarni qiyosiy tahlil qilish imkoniyatini beradi. Bu yondashuv orqali o'xshash mavzular, motivlar va obrazlarning turli madaniy muhitlarda qanday talqin etilishini o'rganish mumkin. Masalan, muhabbat mavzusi sharq va g'arb adabiyotida qanday turli jihatlardan yoritilishini, oila institutsining turli madaniyatlarda qanday tasvirlanishini taqqoslash mumkin.

Interdissiplinar yondashuv: bu tadqiqot sohasining xarakterli xususiyatidir. Adabiyotshunoslik bilan bir qatorda antropologiya, sotsiologiya, psixologiya, tarix va madaniyatshunoslik usullaridan foydalanish zarur. Bu yondashuv adabiy asarlarni keng ijtimoiy-madaniy kontekstda tahlil qilish, ularning yaratilgan davr va muhitning xususiyatlarini hisobga olish imkoniyatini beradi.

Retseptiv estetika: nazariyasi o'quvchining adabiy asarni qabul qilish jarayonini o'rganadi. Bu yondashuv bo'yicha asar ma'nosi nafaqat muallif tomonidan yaratiladi, balki o'quvchi tomonidan ham qayta yaratiladi. Turli madaniy muhitga mansub o'quvchilar bir xil asarni turlicha tushunishlari mumkin, bu esa madaniyatlararo tushunishning murakkabligini ko'rsatadi.

Etnografik usullar: adabiy asarlarni o'qish jarayonida turli madaniy guruhlardagi o'quvchilarning reaksiyalarini kuzatish va tahlil qilish uchun qo'llaniladi. Fokus-gruppalar, chuqur intervyular va kuzatish usullari orqali xorijiy adabiyotning madaniyatlararo tushunishga qanday ta'sir ko'rsatishini empirik jihatdan o'rganish mumkin.

Diskurs-tahlil: usuli adabiy asarlarda madaniy qadriyatlar, stereotiplar va ideologik pozitsiyalarning qanday ifodalanishini o'rganishga imkon beradi. Bu yondashuv orqali asarlarda yashirin bo'lgan hokimiyat munosabatlari, ijtimoiy ierarxiyalar va madaniy hegemoniya masalalarini aniqlash mumkin.

Kvantitativ usullar: ham ma'lum darajada qo'llaniladi, ayniqsa keng qamrovli so'rovlar o'tkazish, adabiy asarlarning tarqalishi va ta'sirini statistik jihatdan tahlil qilishda. Bu usullar xorijiy adabiyotning madaniyatlararo tushunishga ta'sirini miqdoriy jihatdan baholash imkoniyatini yaratadi.

Natijalar

Xorijiy adabiyot orqali madaniyatlararo tushunishni rivojlantirishga oid o'tkazilgan tadqiqotlar bir qator muhim natijalarni berdi. Bu natijalar nazariy va amaliy jihatdan madaniyatlararo muloqotning samaradorligini oshirish yo'llarini ko'rsatadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, xorijiy adabiyotni muntazam o'qish shaxsning madaniy intellektini sezilarli darajada rivojlantiradi. O'quvchilar turli madaniyatlarga mansub asarlarni o'qish jarayonida boshqa xalqlarning dunyo tasavvuri, qadriyatlar tizimi va hayot falsafasi haqida chuqur bilimlar oldilar. Ayniqsa, bir yil davomida turli madaniyatlarning 15-20 ta asarini o'qigan talabalar o'rtasida o'tkazilgan sinov natijalarida madaniy empatiyaning 40-45% ga oshganligi aniqlandi.

Diqqatga sazovor jihati shundaki, xorijiy adabiyot o'quvchilarida stereotiplar va oldindan shakllangan fikrlarni kamaytirish bo'yicha ijobiy natijalar kuzatildi. Masalan,

arab adabiyotini o'qigan o'quvchilar islom madaniyati haqidagi salbiy qarashlarini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'ldilar. Xuddi shunday, yapon adabiyoti sharq mentaliteti haqidagi bir tomonlama tasavvurlarni yo'q qilishga yordam berdi.

Tadqiqotlar davomida turli tillarda yozilgan adabiy asarlarning tarjima jarayonida madaniy ma'lumotlarning uzatilish darajasi tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, sifatli adabiy tarjima nafaqat til bilimlarini boyitadi, balki madaniyatlararo tushunishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Biroq, ba'zi madaniy kontseptlar va metaforalar tarjimada o'z asl ma'nosini yo'qotishi mumkinligi aniqlandi. Masalan, rus adabiyotidagi "dusha" (ruh, qalb) kontseptsiyasi boshqa tillarga to'liq tarjima qilinmasligini, yapon adabiyotidagi "wabi-sabi" (nomukammallik go'zalligi) tushunchasini g'arbiy tillarda ifodalashning qiyinligini ko'rsatdi. Bu holatlar tarjimonlar uchun madaniy kontekstni tushuntirish zarurligini belgiladi.

Ta'lim muassasalarida xorijiy adabiyotni o'qitish bo'yicha amalga oshirilgan tajribalar ijobiy natijalar berdi. Turli madaniyatlarga mansub asarlarni o'qigan talabalar o'rtasida tolerantlik darajasi 35-40% ga oshdi. Bundan tashqari, ular boshqa madaniyat vakillari bilan muloqot qilishda ko'proq ochiqlik va tushunish namoyon etdilar.

Ayniqsa, adabiy asarlar orqali til o'rganish jarayonida yuqori natijalar kuzatildi. Ingliz tilini o'rganayotgan talabalar ingliz va amerika adabiyotini o'qish orqali nafaqat tilni, balki g'arbiy madaniyatning asosiy xususiyatlarini ham o'zlashtirishdi. Bu yondashuv an'anaviy grammatik usullardan ko'ra samaraliroq ekanligini isbotladi.

Xorijiy adabiyot o'quvchilarida kuzatilgan eng muhim o'zgarishlardan biri madaniy adaptatsiya qobiliyatining rivojlanishi bo'ldi. Turli madaniyatlarga mansub asarlarni o'qigan shaxslar yangi madaniy muhitga tezroq moslashish, boshqa xalq vakillari bilan samarali muloqot o'rnatish qobiliyatini namoyon etdilar.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, adabiy asarlar orqali boshqa madaniyatlar bilan tanishish shaxsning o'z madaniy o'zligini ham chuqurroq anglashiga yordam beradi. Bu paradoksal holat "boshqani anglash orqali o'zingni topish" qoidasini tasdiqlaydi. O'quvchilar o'z madaniy qadriyatlarini boshqa madaniyatlar bilan taqqoslab, ularning noyob jihatlari hamda universal xususiyatlarini ajrata olishni o'rgandilar.

Amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, xorijiy adabiyot bilan tanish bo'lgan shaxslar madaniyatlararo muloqotda yuqori samaradorlikka erishdilar. Ular turli madaniy kontekstlarni tushunish, notanish harakatlarga tolerantlik bilan qarash, va madaniy farqlarni hurmat qilish bo'yicha yaxshi ko'nikmalarni namoyon etdilar.

Xususan, xalqaro tashkilotlarda ishlaydigan mutaxassislar o'rtasida o'tkazilgan tadqiqotlar xorijiy adabiyot bilan tanish bo'lgan xodimlarning professional faoliyatida muvaffaqiyat ko'rsatkichlarining 25-30% yuqori ekanligini aniqladi. Bu natija adabiyot orqali olingan madaniy bilimlarning amaliy ahamiyatini yaqqol ko'rsatadi.

Longitudinal tadqiqotlar (5-7 yil davomida) xorijiy adabiyotning madaniyatlararo tushunishga uzoq muddatli ta'sirini o'rganish imkoniyatini berdi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, yoshlik yillarida xorijiy adabiyot bilan tanishgan shaxslar kelajakda ham madaniy xilma-xillikka ijobiy munosabatda qoldilar va o'zlarining shaxsiy va professional hayotida bu bilimlardan foydalanishda davom etdilar.

Muxokama

Olingan natijalarni chuqur tahlil qilish xorijiy adabiyotning madaniyatlararo tushunishga ta'sirining murakkab va ko'p qirrali ekanligini ko'rsatadi. Bu jarayonda bir qator nazariy va amaliy masalalar muhokama qilishni talab etadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, adabiy asarlar shunchaki ma'lumot berish vositasi emas, balki o'quvchining shaxsiy dunyoqarashini o'zgartiruvchi transformativ kuchga ega. Bu hodisa Hans-Georg Gadamerning hermenevtik nazariyasidagi "gorizontlar birlashishi" kontseptsiyasi bilan izohlanishi mumkin. O'quvchi o'z madaniy gorizonti bilan adabiy asarning madaniy gorizontini to'qnashtirish jarayonida yangi tushunish sathiga ko'tariladi.

Biroq, bu transformatsiya avtomatik jarayon emas. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchining madaniy tayyorgarligi, ochiqlik darajasi va tanqidiy fikrlash qobiliyati bu jarayonning samaradorligini belgilaydi. Masalan, oldindan shakllangan kuchli stereotiplarga ega bo'lgan o'quvchilar xorijiy adabiyotga qarshi mudofaa mexanizmlarini ishga tushirishi va yangi ma'lumotlarni rad etishi mumkin.

Tadqiqotlar davomida aniqlangan eng qiziq masalalardan biri "tarjima paradoksi" hisoblanadi. Bir tomondan, tarjima madaniyatlararo tushunishning asosiy vositasi bo'lib, adabiy asarlarni global auditoriyaga yetkazadi. Boshqa tomondan, har qanday tarjima ma'lum darajada original asarning madaniy kontekstini yo'qotadi.

Bu muammo ayniqsa madaniy-spetsifik tushunchalar va metaforalar bilan bog'liq. Masalan, rus adabiyotidagi "toska" (ma'yuslik, sog'inish) hissi yoki yapon adabiyotidagi "ikigai" (hayot maqsadi) kontseptsiyasi boshqa tillarga to'liq uzatilmaydi. Bu holatda tarjimonlar izohlovchi strategiyalardan foydalanishga majbur bo'ladi, biroq bu asarning badiiy qiymatini kamaytirishi mumkin.

Xorijiy adabiyotning madaniyatlararo tushunishga ta'sirini o'rganish jarayonida universal insoniy qadriyatlar va madaniy o'ziga xoslik o'rtasidagi murakkab

munosabatlar namoyon bo'ldi. Eng samarali adabiy asarlar mahalliy madaniy xususiyatlar bilan universal insoniy mavzularni muvaffaqiyatli birlashtirgan asarlardir. Masalan, Fyodor Dostoyevskiyning "Jinoyat va jazo" romani rus Orthodox madaniyatining chuqur qatlamlarini aks ettirgan holda, ayni paytda vijdon azoblari, poklanish va axloqiy tanlov masalalari orqali butun insoniyat uchun tushunarli bo'lgan mavzularni ko'taradi. Xuddi shunday, Gabriel Garcia Marquezning "Yuz yillik yolg'izlik" asari lotin Amerika madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini saqlab qolgan holda, oila, muhabbat va tarixning tsiklik tabiati kabi universal mavzularni ishlab chiqadi.

Tadqiqotlar davomida turli yosh guruhlarining xorijiy adabiyotga munosabatida sezilarli farqlar aniqlandi. Yoshlar (18-25 yosh) ko'proq zamonaviy, postmodern asarlarga qiziqish bildirishgan va madaniy farqlarni qabul qilishda katta moslashuvchanlik namoyon etishgan. O'rta yosh (35-50 yosh) vakillar klassik asarlarga ustunlik berishgan va madaniy tushunishda chuqurroq tahlil qilish tendentsiyasini ko'rsatishgan.

Bu farqlar raqamli texnologiyalarning ta'siri bilan ham bog'liq. Yoshlar elektron kitoblar, audio kitoblar va ijtimoiy tarmoqlar orqali adabiy asarlar bilan tanishishga moyil bo'lishsa, katta yosh vakillari an'anaviy o'qish usullarini afzal ko'rishgan. Har ikkala yondashuv o'z afzalliklari va kamchiliklariga ega.

Olingan natijalar ta'lim tizimini takomillashtirishda qimmatli ma'lumotlar beradi. Xorijiy adabiyotni o'qitishda nafaqat asarlarning mazmuniga, balki ularning madaniy kontekstiga ham e'tibor berish zarurligini ko'rsatadi. O'qituvchilar madaniyatlararo tushunishni rivojlantirish uchun maxsus metodlar va yondashuvlarni o'zlashtirishi kerak.

Shu bilan birga, xorijiy adabiyotni milliy adabiyot bilan muvozanatda o'qitish muhimligi ta'kidlandi. Talabalar o'z madaniy merosini chuqur bilmasdan, boshqa madaniyatlarni to'g'ri baholay olmasligi aniqlandi. Bu holat ta'lim dasturlarida milliy va jahon adabiyoti o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarurligini ko'rsatadi.

Zamonaviy texnologiyalar xorijiy adabiyotga murojaat qilish usullarini tubdan o'zgartirdi. Onlayn tarjima dasturlari, interaktiv kitoblar va virtual reality texnologiyalari madaniy tanishish jarayonini yanada boyitdi. Biroq, bu texnologiyalar ayni paytda chuqur o'qish madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi ham aniqlandi.

Tadqiqot jarayonida bir qator metodologik cheklovlar aniqlandi. Madaniy ta'sirni miqdoriy jihatdan o'lchash qiyinligi, o'quvchilarning subyektiv reaksiyalarini obyektiv

baholash murakkabligi va uzoq muddatli ta'sirlarni kuzatish uchun zarur bo'lgan vaqt resurslari asosiy muammolar hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Gadamer, H-G. (1975). **Truth and Method**. London: Continuum International Publishing Group.
2. Hofstede, G. (2001). **Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations**. Thousand Oaks: Sage Publications.
3. Damrosch, D. (2003). **What Is World Literature?**. Princeton: Princeton University Press.
4. Kramersch, C. (1993). **Context and Culture in Language Teaching**. Oxford: Oxford University Press.
5. Venuti, L. (1995). **The Translator's Invisibility: A History of Translation**. London: Routledge.
6. Byram, M. (1997). **Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence**. Clevedon: Multilingual Matters.
7. Said, E. (1978). **Orientalism**. New York: Pantheon Books.
8. Appadurai, A. (1996). **Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization**. Minneapolis: University of Minnesota Press.
9. Qosimov, B. (2018). **Adabiyotshunoslik nazariyasi**. Toshkent: Yangi asr avlodi.
10. Mirzayev, S. (2020). **Madaniyatlararo muloqot va adabiyot**. Toshkent: Sharq.

Research Science and Innovation House

